

Cadaqués, un autoentreviu d'Eduard Marquina (1935)

Text > PEP VILA, filòleg i historiador de la cultura

L'any 1935, el *Diari de Girona* va publicar un extraordinari de fides d'un centenar de pàgines (Impremta Ràpida, Girona, Rutlla, 5), centrat en l'enaltiment de les belleses de la Costa Brava. L'agost d'aquell any s'havia celebrat al Teatre Municipal de Girona una jornada d'estudi presidida per Vallès i Pujals, honorable conseller d'Obres Públiques de la Generalitat llavors, a fi de coordinar i valorar l'incipient valor del turisme, les belleses d'un territori encara verge. Ja aleshores es demanava més fermesa contra la «desordenada actuació de la propietat privada». Es buscava la creació d'un patronat de turisme que ho coordinés tot. La Guerra Civil, però, va truncar aquesta lloable i capdavantera aspiració.

El volumet il·lustrat amb fotografies de Valentí Fargnoli, amb textos de diversos autors, tocava espais que anaven

des del convent de la Pau, a Blanes, fins a la frontera francesa (Blanes, Lloret, s'Agaró, Fornells, Aigua Blava, Palafrugell, Cap Roig, Begur, Castelló d'Empúries, Roses, Cadaqués, Colera, etc.). Eduard Marquina va signar el text dedicat al poble de Cadaqués.

Eduard Marquina

Eduard Marquina Angulo (Barcelona, 1879 - Nova York, 1946), que té dedicada una plaça al cor de Girona, fou un periodista, poeta, novel·lista, assagista i dramaturg modernista espanyol, avui gairebé oblidat. En els seus inicis com a escriptor va assistir a la tertúlia d'Els Quatre Gats, a Barcelona. Allí va conèixer Santiago Rusiñol, Ramon Casas, Pompeu Gener i Pablo Picasso. L'any 1906 s'entrenà al Gran Teatre del Liceu *Empòrium*, un drama líric amb música d'Enric Morera sobre un text d'Eduard Marquina. Vegeu també *La morisca*, una òpera amb música de Pahissa (1919). Va traduir al castellà *La reina jovent* i *Jesús que torna*, d'Àngel Guimerà. Té publicats articles dispersos a *Pèl i ploma* i al periòdic *La Publicidad*, a *Catalunya Artística*, etc. L'any 1944 va editar les seves obres completes en vuit volums. El 1964 van sortir les seves memòries pòstumes: *Días de infancia y adolescència: Memorias del último tercio del siglo XIX* (Barcelona, Editorial Juventud).

L'any 1907 es va instal·lar a Madrid. Des d'allí va ajudar el jove Dalí quan se'n va anar a estudiar a l'Academia de Bellas Artes de San Fernando, amb disset anys (1921-1926). Amb els anys, Marquina va evolucionar cap a posicions més dretanes, va deixar d'escriure preferentment en català i es va conver-

tir en un dels màxims representants del conreu del drama històric castellà, amb tots els seus mites i misèries. També va ser un defensor dels valors nacionals més reaccionaris de la cultura única i centralista espanyola. Durant la Guerra Civil es va passar a les forces nacionals revoltades. Així, durant la postguerra va poder gaudir de certs privilegis polítics i econòmics. Va ser membre de la Real Academia de la Lengua. Un seu germà, Rafael Marquina (Barcelona, 1887 - Cuba, 1940?) periodista i autor teatral, va traduir al castellà obres de D'Ors, Pous i Pagès, Víctor Català, Casellas, Segarra, Apel·les Mestres, etc.

La persistència de la memòria

A inicis del segle XX, Ramon Pichot Matteu, de Barcelona, i la seva dona, Antònia Gironès Bofill, van adquirir una gran propietat a Cadaqués, la península del Sortell. Allí els Pichot, uns dels primers turistes il·lustrats del país, edificaren una casa que amb el temps fou refugi d'artistes i escriptors reconeguts: Picasso, Manuel de Falla, Andrés Segovia, Rusiñol, Manolo Hugué, Pau Casals, Federico García Lorca, Enrique Granados, Manuel Azaña, Salvador Dalí, etc. La vinculació de Marquina amb el poble de Cadaqués es deu al casament que va contreure amb Mercedes Pichot (1883-1975), germana del pintor Ramon Pichot i de la mezzosoprano Maria Gay [Maria de Lourdes Pichot i Gironès]. Eduard Marquina va tenir un fill, Lluís Marquina, guionista i director de cine, amic de Salvador Dalí. A Cadaqués era un home conegut i popular. Hi té un carrer i hi va rebre diversos homenatges. Algunes de les seves obres es van representar al Teatre Art i Joia.

>> Eduard Marquina. (Foto: PAU AUDOUARD)

>> L'agost de 1935, el Diari de Girona es va fer ressò de la inauguració d'una conferència sobre el futur de la Costa Brava al Teatre Municipal. (Foto: ARXIU PEP VILA)

Com era el Cadaqués de Marquina?

La resposta que ell mateix es fabrica sobre els principals trets i símbols idiosincràtics del poble, amb la vida gairebé insular dels seus habitants, i en el qual va arribar a viure (segons explica) un terç de la seva vida, des dels inicis de segle xx, no la va fer pas des de la renúncia, ni de la resignació complaent. Defuig de presentar-nos un poble de postal, amarat d'essències costumistes. L'atractiu de la seva particularitat estava marcat pel paisatge, per les arrugues del cap de Creus, per les formes de treball i de vida, i per l'enorme indiferència de la naturalesa. La pesca a l'encesa ja estava en retrocés. Els ressons de la guerra de Cuba, de l'emigració americana —amb els homes rics i pobres que ja havien tornat—, i els efectes de la Primera Guerra Mundial (desertors, refugiats estrangers, etc.) encara es deixaven sentir entre la població. Els primers pintors impressionistes que hi arriben esborren aquell tipisme de les velles pintures a l'oli, les aquarel·les, els llocs comuns del Romanticisme. Marquina se sent atret per aquesta nova manera de pintar, pels afinats colors de la naturalesa, per l'aspra bellesa granítica del lloc, pel mar i la pesca, els ressons d'una Grècia clàssica, l'esperit de l'almirall Roger de Flor. La Catalunya de Fortuny, de Rusiñol, de l'Orfeó Català convivia amb altres *-ismes*: el primer nudisme a les platges, l'avantguardisme i el surrealisme, la presència de pintors i d'intel·lectuals francesos al poble, dones que fumaven, etc. Al mar vogaven els primers canots. El pare de Salvador Dalí va ser un dels primers a publicar i fer tocar les sardanes de Pep Ventura. Arreu, el pas del temps sempre destil-

la en nosaltres un cert desengany, una nostàlgia.

És crític amb segons quines construccions que anaven desfigurant vells carrers, amb les teulades noves de pissarra, els ferros pintats, el barroerisme del qual feien gala els nou-rics. Marquina sentia una predilecció especial pel cementiri de Portlligat. Els automòbils i l'arribada del primer turisme havien deixat enrere aquell poble aïllat i entenebrit. L'obertura de les rutes amb Amèrica també havia creat riquesa a la marina mercant. Al poble encara vivien les darreres generacions de grans mariners. Ara no hi donem importància, però llavors Cadaqués disposava d'una central elèctrica. També hi

havia aigua corrent, un ateneu, un casino, un teatre, el telèfon.... gent que feia càmping, esport. L'arribada d'estrangers i de nacionals per la nova carretera era un fet prou singular per no ser oblidat. Les tartanes quedaven enrere. Recorda també el «nos amb nos», aquella voluntat de ser dels cadaquesencs, una reminiscència endogàmica, una forma social reclosa. Faig notar que en el seu món leg encara fa servir una locució adverbial: «avui com avui», ara en desús, que significava: per ara, en les circumstàncies presents. Llavors el parlar salat era majoritari entre la població, els refranys i els modismes particulars acolorien el parlar quotidià.

>> L'església de Santa Maria de Cadaqués i algunes cases del poble a principis del segle xx. (Foto: ARXIU PEP VILA)

Autoentreviu

Digueu-me com és Cadaqués.

Un poble de marina, màgicament construït en cos piramidal, el cloquer de l'església a la punta. Cercant-lo i fent-li rodors, a l'espatlla i als dos costats, serralades petites, manyagues, acoblaments darrers, ja cansats, de la cavalcada frenètica de penyals del Pirineu que davallen a mar. A ponent, la més alta: Paní. Muntanya Negra, al nord, part enrere del poble. Cap de Creus, a llevant.

Cadaqués mira a la mar i a mitjorn, frisós i fruïnt de l'aigua i la llum.

La vostra impressió de bella arribada.

La meva impressió de bella arribada és una impressió gairebé... històrica. Trenta anys han passat d'aquells dies ençà. Trenta anys... i la Guerra.

Llavors, l'Impressionisme, més o menys apuntat, d'uns quants pintors —en Ramon Pitchot, en Meifrèn, en Matilla, i d'altres— l'estava, tot just, descobrint. Li treia de sobre aquella mena de polsim esblaimat, indistint, literari, del folklorisme excursionista, de les darreries del mil vuit-cents. En Rossinyol, hi havia passat, feia poc. Petites engrunes de «poble gris» (també d'«illa de la calma»), com lliscades de les seves mans, hi restaven. Líricament, el primer dels Rahola, en Frederic, deia amb un xic de retòrica clàssica encara, les olives, els ceps, la tramuntana, les enceses, el grop, les sardanes; tot el tipisme del lloc.¹

Una terra és la seva gent. I, a Cadaqués, la gent de la terra llavors no feia soroll. Vells i velletes, d'allò que encara hom deia «caps d'estudi». En ells, sobretot, ressens de viatges ultramarins i a les guerres de Cuba. En Patete en parlava sovint. Un si no és, malgrat el «salar» mallorquí, de pregon llevat italià: en Josep Barrera en servava quelcom en el posat de la seva testa horaciana. I fruïa esmicolant a trossets, en parlar, modismes i refranys que ell creia d'aquelles terres, dits en aquella parla. Temps enrere, potser, se'ls sabia de cor i fins i tot se'n servia amb solta; quan feia, de jove, estades a Roma.

1. *El Poble gris* és obra de Santiago Rusiñol (Barcelona, 1861 - Aranjuez, 1931), Barcelona, Antoni López, Llibreria Espanyola, [191-?]. *L'illa de la calma* és un dels llibres més coneguts de Rusiñol i, possiblement, dels que s'han escrit sobre Mallorca (Barcelona, Antoni López, [1916?]).

>> Portlligat en l'època que Marquina freqüentava Cadaqués. (Foto: ARXIU PEP VILA)

Però malgrat la seva significació, tot això resta al fons d'una forta impressió de llums i colors. Grocs, blaus, rosats, verd de ceps, cendra i argent d'oliveres, or de ginestes. L'impressionisme ressurte. La primera batalla de renaixença pregona, a Catalunya, la guanyaven pintors; i la meva impressió de bella arribada a Cadaqués fou pictòrica.

Digueu-me un tret personal d'aquella primera impressió.

Si de cas... —en aquest *si de cas* hi trobareu potser el tret personal que cerqueu. Si de cas, amb intermitències, un ressò a «odes de mar» d'en Maragall. Fins i tot, amb les seves arrels d'avantpassat grec: «Ifigènia», «Nausica», etc. Hi ajudaven, en part, la «Rhodon» (Roses) propera, petites casualitats fonètiques que jo tractava de fer ressortir, estrafant en escriure's, en noms de llocs dels voltants: Frankalos, Kulip, Ionkos, etc. Dos fets l'un i l'altre integrals del «fet català», sumarien així, a part de tota la influència pictòrica, de la meva primera impressió: el «mar nostre», i la

«Grècia materna». Afegiu, gràcies a uns tamarius que hi ha a casa, flonjos i dolços, una flaire i un rosa-morat de cels de l'Orient.

A la Conca —petita ensenada, avui calma— hi mullaren fa segles, esperant francès, les naus de Roger, l'almirall català.

D'ençà de la vostra primera impressió, Cadaqués resta igual?

Ha viscut. Ha canviat. S'és engrandit. El Cadaqués d'aquell temps esdevé un altre poble.

Com s'és fet el canvi?

No ho sabria pas dir. No n'he hagut esment. S'és fet com l'herba creix: hom no la sent i ja és a la terra, envellutant-la. Malgrat això, tancat d'ulls, hom retroba a la seva consciència viscudes dintre que no pas copsades pels ulls i els sentits, imatges fonedisses d'un Cadaqués mai no estantís; les quals imatges, filtrades o juxtaposades, hom cercaria baldament al posat actual del Cadaqués d'avui.

>> Un racó típic de Cadaqués a principis del segle passat. (Foto: ARXIU PEP VILA)

Digueu-me, d'aquestes imatges, quina és, per a vós, la més fortament memorable.

Potser, la de Cadaqués dels voltants de la Guerra (un xic abans i un molt després). Ara parlo d'una pila d'anys; de tretze al vint-i-vuit o al vint-i-nou si voleu. Cada vegada, més gent als estius. Les tartanes feren el seu darrer viatge. Carretera acurada, autocars. Turisme. Les velles quadres inútils senten a gasolina i fan de garatges. Canots i soroll de motors, cap al vespre, a la mar: la gent retorna de cales i poblets. Nou-rics. Paletes, manobres, mestres de casa, arquitectes, bastint i enderrocant, fan sortir del vell Cadaqués un altre d'insospitat vora les platges. Barroerisme de gust cinemàtic. O bé, si voleu, «fireda de mostres» d'un art copsat a les darrerries, que fa cap a l'Europa i la cerca i segueix, per dissort —o per sort— massa tard: quan ja l'Europa no mana.

Teulades nòrdiques, pedra veïna de l'encalat blanc, negreiant a les façanes; reixes i ferros barcelonins; majòliques... Fins —encara, ahir— petits racons Carboussier, confortables i nets; metall i cristall; lliscar esllanguint i llustrós de teles cirades...²

I amb tot això... la guerra?

Tot això ressortia del fet de la guerra. Sobtadament, l'Europa se'ns feia palpable; la vàrem tenir a l'abast de la mà. A Cadaqués, com arreu.

Colles d'emboscats, desertors, fugitius i expatriats de tota mena hi arribaven avui, se n'anaven l'endemà; francesos, alemanys, italians —i aquell suec de la barca de goma, delirant d'esport nàutic; i el japonès pescador que, nedant dins l'aigua, seguia els peixos i els aconseguia, amb un dard fibllador que llançava...

I... la resta: nudisme (o gairebé) a les platges. Fúria d'esport. «Càmping». Surrealisme... Pantalons, paiames, inhibició sexual. Aquella mena de Torre de Babel del confusionisme uniformista l'endemà de la Guerra, deixà, ací i allà, a Cadaqués, llavor de petites «torretes».

2. Entenem que es refereix a Charles-Édouard Jeanneret-Gris (Suïssa 1887 - França, 1965), més conegut com *Le Corbusier*, que va ser un arquitecte, urbanista, decorador i pintor de nacionalitat suïssa i naturalitzat francès. Era un destructor de Gaudí.

>> *Imatge en color de Portlligat en l'època de Marquina. (Foto: ARXIU PEP VILA)*

D'aquesta segona impressió no és pas Cadaqués la nota central. I, avui com avui?

Avui com avui... Una terra és la seva gent. I la gent de la terra, a Cadaqués, callava anys enrere; callava mig somrient, estranya al fet del confusionisme d'ahir —i vivia callant. És la gent del «nos ab nos». Mira a mar. Rumia, esdevé...

Cada dia, d'ençà de l'auto, més gent de la terra que viatja. A Figueres, un dijous sí, l'altre també. A Girona, a Barcelona, sovint. D'allò de l'Amèrica, gairebé ningú no en parla. Més gent retorna que hi fa cap.

Bons fusters, bons paletes, ferrers, mecànics. Una mena d'urbanitat als carrers i carrerons de façanes blanquíssimes. Més llegidors a la taula del «Casino», on són els periòdics, més que mai. Ells mateixos n'editen un, de periòdic.

I amb tot això, cada dissabte, cap al vespre, sardanes. A l'hivern i a l'estiu. La fan per ells, la festa.

Central elèctrica. Ateneu... I cap al setembre, a les vinyes; i vinga trepitjar raïms; i a tot el poble aquells dies, una fortor de vi novell i most bullint que, sense voler, hom repensa Virgili.

Llaguts i barques amb motors que estalvien força de braços... i arriba l'octubre, negregen d'olives les terres, i homes i dones camí de l'olivar, matí i vespre; frisosos i de presseta per a espantar el fred al matí; feixucs, a poc a poc, per

a no ensopegar, a la fosca de cap al tard; tot parlant, segons fan camí, d'una veu calma, que canta animat la quietud vespral; el saquet a l'espatlla, curull de recaptat embaumada i sucosa.

La gent de la terra que calla i que viu i esdevé!... sense perdre mai l'esperit de l'aigua de mar, ni el palp de la terra, ni el sentit pregonament català del seu «nos amb nos» ferreny, cordial, tancat i obert, exclusiu i germanívol ensems! Catalunya!

Pensa callada i ulls fets a guaitar, de constant habitud marinera; ofici i natura; la cobla, animeta del passat i saber viure del món, tot llegint un xic cada dia... Heus ací, fet i pastat, la Cadaqués de fa trenta anys i la d'avui, com avui i de sempre, la Cadaqués de la seva gent, joia i espill de gent catalana.

He viscut a Cadaqués una tercera part de la meua vida; les altres dues no sé ben bé si les he viscudes o me les han preses de les mans.

Gairebé tota la meua obra, quan no escrita és rumiada i confegida, tot mirant-me el poble, a Cadaqués.

I em fa bo de pensar que —d'ací a molt temps— m'hi quedaré si Déu vol, per sempre més, arrupit, ben bé a casa, en aquell cementiri enlairat i tranquil que mira també, com el poble cap a la mar i, per sort, com tota la vida, el més pregon de la meua ànima cap a l'Orient!